

จีนย่านตลาดน้อย: ศรัทธาและเศรษฐกิจการค้าแห่งจีนสยาม*

Chinese Community of Talad Noi : Faiths and Trade of Chinese in Siam

ภูมิ ภูติมหาตมะ (Poom Putimahtama)**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษา สำนวน รวบรวมองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในชุมชนชาวจีนย่านตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร โดยเสนอว่า จีนย่านตลาดน้อยเป็นจีนที่มีความหลากหลายในมิติต่างๆ ทั้งตามภาษาถิ่น กลุ่มอาชีพ และโดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนา พัฒนาการของจีนย่านตลาดน้อยเริ่มต้นจากกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนและกลุ่มชาวจีนฮากกาที่เข้ามาสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ตามมาด้วยกลุ่มชาวจีนไหหลำที่เข้ามาสร้างความศรัทธาให้กับการค้าในย่านตลาดน้อยภายหลังการเปิดประเทศของสยาม กลุ่มชาวจีนเหล่านี้มีความเชื่อในเทพเจ้าและตั้งศาลเจ้าเฉพาะกลุ่มจีนถิ่นของตนขึ้นในชุมชน ในขณะที่เครือข่ายชาวจีนแต่จิ๋วส่วนใหญ่ในย่านตลาดน้อยเกิดขึ้นที่วัดแม่พระลูกประคำ (กาลหว่าร์) อย่างเด่นชัด ชาวจีนแต่จิ๋วกลุ่มใหญ่กลุ่มนี้คือคริสตังจีน ดังนั้นบทบาทของกลุ่มชาวจีนแต่จิ๋วในย่านนี้จึงดำเนินไปควบคู่กับบทบาทของกลุ่มคริสตังจีนอย่างแยกไม่ออก จีนย่านตลาดน้อยจึงเป็นจีนที่ไม่ได้มีบทบาทแต่เพียงขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการค้าของกรุงเทพฯ เท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทสำคัญในการผลักดันงานเผยแพร่ศาสนาคริสต์ให้กว้างขวางออกไปทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด นอกจากนี้ ยังสามารถจัดตั้งสถานศึกษาของลูกหลานชาวจีนและองค์กรสังคมสงเคราะห์ขึ้นอย่างโดดเด่นในย่าน อันเป็นรากฐานในการก้าวไปสู่ระบบสังคมเมืองสมัยใหม่

Abstract

The objective of this paper focuses on surveying and gathering information in multi facets of historical and cultural knowledge in the Chinese community of Talad Noi in Bangkok. The Chinese in Talad Noi are more diverse in terms of dialect, occupation and religious beliefs. Initially, the development of Chinese in the neighborhood started off from the Hokkien (Fujian) and Hakka followed by Hainan. Together, they created a flourishing trade and sustainable development in the area after opening the country. These groups of Chinese believe in the existence of their gods. As a result, shrines were erected according to their beliefs system.

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นย่านเก่าในกรุงเทพมหานคร ดำเนินการโดยคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เสนอต่อ สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร (2554) เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าให้แก่ประชาชนในพื้นที่ เผยแพร่ให้สาธารณชนได้ทราบและสนใจเข้าไปเรียนรู้ เทียบชมแหล่งสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่มีคุณค่า และเป็นความรู้ที่สามารถนำไปเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

** อาจารย์ประจำหมวดวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร Lecturer, History Division, Faculty of Archaeology, Silpakorn University. E-mail : poomputi@hotmail.com

While a large group of Teochew people is a Chinese Catholic that belongs to the Holy Rosary Church (Wat Calvaire). Both roles of Teochew people and roles of Chinese Catholic are inseparable in the neighborhood. Not only they are the driving force in economic growth but also they play an important role in the dissemination of Christianity in Bangkok and provinces. To establish a Chinese school and social work organizations in Talad Noi proves a major support of the Chinese Catholic and remarkably giving the Chinese people to move forward to a modern urban society.

บทนำ

“ตลาดน้อย” เป็นย่านถิ่นฐานของชาวจีนที่เก่าแก่แห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร โดยตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกมีอาณาเขตตั้งแต่ปากคลองวัดปทุมคงคาเรื่อยลงมาจนถึงปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านใต้ และมีถนนเจริญกรุงเป็นเส้นทางสัญจรหลักผ่านกลางย่าน ด้วยทำเลที่ติดต่อกันกับย่านสำเพ็งและเยาวราช พร้อมทั้งมีเส้นทางคมนาคมขนส่งทั้งทางน้ำและทางบกที่สะดวกสบาย ย่านตลาดน้อยจึงกลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่และเป็นแหล่งเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาวจีนในกรุงเทพฯ

แม้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ อย่างกว้างขวาง แต่ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาย่านสำเพ็ง-เยาวราช เป็นสำคัญ โดยมักไม่ได้นำเสนอพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของจีนย่านที่อยู่ติดกันอย่างตลาดน้อยให้เห็นควบคู่กันไป ด้วย การศึกษาประวัติศาสตร์จีนย่านตลาดน้อยจะช่วยให้เข้าใจถึงความหลากหลายของชุมชนชาวจีนกรุงเทพฯ ในมิติต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องความเชื่อ การผสมผสานทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองได้อย่างแตกต่าง ชัดเจนและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น งานศึกษาสำคัญเกี่ยวกับ จีนย่านตลาดน้อยที่ผ่านมาที่สมควรกล่าวถึงในที่นี้คือ บทความเรื่อง “ตลาดน้อย: พัฒนาการชุมชน แจ็กในบางกอก” ของ นิภาพร รัชตพัฒนากุล ตีพิมพ์ในวารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 24 (กุมภาพันธ์ 2546) ซึ่งเป็นการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ศึกษาตลาดน้อยโดยตรง และหนังสือเรื่อง “นายแม่: เรื่องดีๆ ของนารีสยาม” ของ พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร พิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ.2546 ซึ่งมุ่งศึกษาเรื่องราวของครอบครัวไทยเชื้อสายจีนในย่านตลาดน้อย งานศึกษาทั้งสองนี้นับเป็นพื้นฐานความรู้ที่ดีและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องจีนย่านตลาดน้อย

จีนย่านตลาดน้อยประกอบไปด้วยชาวจีนถิ่นต่างๆ ที่ส่วนใหญ่มีรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษอยู่ในบริเวณประเทศจีนตอนใต้ โดยมีภาษาจีนถิ่นกำหนดอัตลักษณ์ของชาวจีนแต่ละกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยทั้งกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน กลุ่มชาวจีนฮากกา กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว กลุ่มชาวจีนไหหลำ และกลุ่มชาวจีนกวางตุ้ง ความแตกต่างระหว่างกันในวิถีชีวิตของกลุ่มชาวจีนในย่านตลาดน้อยแห่งนี้ ยังถูกกำหนดด้วยประเภทของอาชีพที่หลากหลาย ตั้งแต่ขุนนางข้าราชการ นักธุรกิจใหญ่ๆ พ่อค้าแม่ค้า ช่างฝีมือ ไปจนถึงเหล่ากรรมกร นอกจากนี้ จีนย่านตลาดน้อยยังประกอบไปด้วยกลุ่มชาวจีนที่มีอัตลักษณ์ในด้านความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน จีนย่านตลาดน้อยจึงเป็นชุมชนชาวจีนที่สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายในมิติต่างๆ ของจีนในกรุงเทพฯ ได้เป็นอย่างดี

พัฒนาการของกลุ่มชาวจีนย่านตลาดน้อยเริ่มต้นขึ้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาภายหลังการสถาปนากรุงเทพฯ ขึ้นเป็นเมืองหลวง และค่อยๆ เติบโตขึ้นมาท่ามกลางความแตกต่างของกลุ่มคนหลากเชื้อหลายชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่รวมกันภายในย่านแห่งนี้ ซึ่งมีทั้งกลุ่มชาวไทย กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวมาเลย์ กลุ่มชาวโปรตุเกส และกลุ่มชาวฝรั่งเศส อิทธิพลด้านต่างๆ ของกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมที่หลากหลายนี้ ได้ส่งผลให้สังคมชาวจีนย่านตลาดน้อยมีลักษณะทั้งอ้างอิงซึ่งวัฒนธรรมจีนแบบดั้งเดิม และเปิดรับวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามาผสมผสานไปพร้อมกัน

ความเชื่อความศรัทธาทางศาสนาที่แตกต่างกันในหมู่ชาวจีนย่านตลาดน้อยเป็นประเด็นสำคัญที่นำศึกษา แม้กลุ่มชาวจีนเหล่านี้มีถิ่นฐานบ้านเกิดในบริเวณใกล้เคียงกัน มีการนับถือบูชาไหว้เทพเจ้าตามคติความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มตนที่สืบมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยมีศาลเจ้าจีนฮกเกี้ยนและศาลเจ้าจีนฮากกาเป็นศาสนสถานสำคัญคู่ย่านตลาดน้อยมาอย่างยาวนาน ในขณะที่เดียวกัน ก็มีชาวจีนอีกกลุ่มหนึ่งที่นับถือศรัทธาในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยมีวัดแม่พระลูกประคำ (วัดกาลหว่าร์) ซึ่งตั้งอยู่ในย่านตลาดน้อยด้านทิศใต้ เป็นศูนย์รวมจิตใจของเหล่าคริสตังจีนทั้งในย่านและนอกย่านทั่วทั้งกรุงเทพฯ

วิธีการศึกษา

1. ศึกษา สืบค้น และทบทวนงานวิจัย วรรณกรรมและงานที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาค้นคว้าเอกสารเก่า แผนที่เก่า ภาพเก่าจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติและหอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑล กรุงเทพฯ
3. ศึกษาสำรวจสภาพปัจจุบันและบันทึกภาพถ่ายเกี่ยวกับย่านจีนตลาดน้อย
4. สัมภาษณ์เชิงลึกคนในท้องถิ่น บุคลากรในพื้นที่ และตัวแทนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากท้องถิ่นและจากคนท้องถิ่นเป็นหลัก จึงต้องอาศัยผู้รู้ในท้องถิ่นเป็นผู้บอกเล่าข้อมูล ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปสานต่อกับข้อมูลที่ได้สืบค้นมา จากนั้นจึงนำไปสู่การวิเคราะห์ สังเคราะห์และเรียบเรียงให้เป็นองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
5. จัดกิจกรรมประชุมหารือ และประชุมระดมความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การสืบค้นและตรวจสอบข้อมูล อันจะเป็นประโยชน์ต่อการหาแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในย่านจีนตลาดน้อย

ผลการศึกษา

จีนย่านตลาดน้อยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2398)

ชุมชนชาวจีนย่านตลาดน้อยเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการย้ายบ้านเรือนชุมชนชาวจีนที่ตั้งอยู่ในที่ดินพระราชทานครั้งสร้างกรุงธนบุรี บริเวณปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน ไปยังที่ดินพระราชทานแลกเปลี่ยนที่สวนนอกกำแพงพระนครทางใต้ตาม พระราชประสงค์ในการย้ายพระนครใหม่ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352) โดยที่ดินดังกล่าวมีอาณาบริเวณตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ลงไปจนถึงคลองเหนือ วัดสำเพ็ง (วัดปทุมคงคา) เรียกว่า “ชุมชนสำเพ็ง” ซึ่งครอบคลุมสถานที่ในปัจจุบัน ดังนี้ ตรอกบ้านพระยา อิศรานุภาพ สะพานหัน ศาลเจ้าเก่า กง

สีลัง วัดสามปลื้ม ตรอกเต้า ตรอกพระยาไกร ตรอกโรงกะทะ ตรอกอจาม ตรอกวัดยุวน ตรอกบ้านแกงบอน และตลาดน้อย¹

เดิมในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ย่านตลาดน้อยนี้เป็นที่รู้จักในชื่อว่า “บ้านโรงกะทะ” ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างปลายสำเพ็งไปถึงบ้านต้นสำโรง (สถานทูตโปรตุเกสในปัจจุบัน) ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2394) เรียกบริเวณบ้านโรงกะทะนี้ว่า “Fonderie Chinoise” ซึ่งแปลว่า “บ้านช่างหลอมจีน” โดยมีที่มาจากอาชีพช่างตีเหล็กที่คนในชุมชนแห่งนี้มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ² ส่วนชื่อย่าน “ตลาดน้อย” เป็นคำเรียกย่านตลาดการค้าแห่งใหม่ของชุมชนชาวจีนที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของสำเพ็งลงมาทางตอนใต้ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในขณะที่สำเพ็งก็ถือเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าของกรุงเทพฯ และเป็นตลาดใหญ่ในย่านชุมชนชาวจีน³

ความหนาแน่นของชุมชนย่านตลาดน้อยเกิดจากทั้งจากการขยายตัวของสำเพ็ง การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนบางกอกจากย่านกุฎีจีน ปากคลองบางกอกใหญ่ พร้อมๆ กับการหลั่งไหลอพยพของชาวจีนโพ้นทะเลกลุ่มต่างๆ ที่หลีกเลี่ยงภัยพิบัติทางธรรมชาติ ทุพภิกขภัย และความไม่สงบทางภาคใต้ของประเทศจีนเข้ามายังดินแดนที่สงบสุขและอุดมสมบูรณ์กว่าอย่างประเทศสยาม รัฐบาลสยามในขณะนั้นมีนโยบายสนับสนุนการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนอพยพเหล่านี้เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อประเทศชาติ โดยเฉพาะแรงงานสำหรับการเกษตรและการก่อสร้าง⁴ ในขณะที่ผู้ปกครองจีนเองก็ได้เริ่มมีท่าทีผ่อนปรนนโยบายห้ามอพยพออกไปนอกประเทศเนื่องจากผลประโยชน์ทางการค้า และแรงบีบคั้นจากชาติตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นในประเทศจีน

เมื่อแรกอพยพเข้ามายังย่านตลาดน้อย บรรดาชาวจีนต่างเกาะกลุ่มและพึ่งพากันตามภาษาถิ่นของพวกพ้องตนเป็นพื้นฐาน ย่านตลาดน้อยมีกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนขึ้นเป็นกลุ่มแรก และได้ร่วมกันสร้าง “ศาลเจ้าโจวซือกง” ศาลเจ้าเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของย่านนี้ขึ้นใน พ.ศ.2347 ชาวจีนโพ้นทะเลที่เก่าแก่ที่สุดที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากอย่างมั่นคงในสยามตั้งแต่สมัยอยุธยา จึงมีบทบาทสูงในด้านการค้าและระบบราชการสยามสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อการค้าสำเภาสยามเฟื่องฟูขึ้นเนื่องจากรัฐบาลสยามเปิดโอกาสให้ “เจ้าและขุนนางเจ้าสุวราชูรผู้มีทรัพย์” ทำการค้าสำเภาได้อย่างค่อนข้างเสรี จึงมีพ่อค้าเอกชนชาวจีนฮกเกี้ยนย่านตลาดน้อยส่วนหนึ่งที่มั่งคั่งขึ้นมาจากการค้าสำเภายังได้ผันตัวเองเข้าไปอยู่ในระบบศักดินาด้วยการเข้าเป็นขุนนางด้วย ขุนนางชาวจีนฮกเกี้ยนที่สำคัญในย่านตลาดน้อยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือ พระอภัยวานิช (จาด) (พ.ศ.2356-2392) ต้นตระกูล “โปษยะจินดา” โดยได้เข้าเป็นขุนนางกรมท่าซ้ายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังจากที่ดำเนินธุรกิจท่าเรือ “โปเส้ง” ที่รองรับการค้า

¹ วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ และสุภางค์ จันทวานิช, “ชาวจีนแต่จิวในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” ใน *ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอื่นๆ* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), 88-89, 91.

² พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, *นายแม่: เรื่องดีๆ ของนารีสยาม* (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), 37.

³ นิภาพร รัชตพัฒนากุล, “ตลาดน้อย: พัฒนาการชุมชน แจกในบางกอก,” *ศิลปวัฒนธรรม* 24 (กุมภาพันธ์ 2546): 162.

⁴ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง 2325 (1782) - 2435 (1892),” ใน *ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอื่นๆ* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา, 2534), 114.

สำเนาอันรุ่งเรืองในย่านตลาดน้อยจนประสบความสำเร็จ และได้สร้างคฤหาสน์ “โฆวเฮงไถ่” ซึ่งเป็นหมู่อาคารสถาปัตยกรรมจีนโบราณที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน⁵

ในขณะเดียวกัน พ่อค้าชาวจีนฮากกาก็ถือเป็นชาวจีนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้งรกรากในย่านตลาดน้อย ตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เห็นได้จากแผ่นศิลาจารึกภายใน “ศาลเจ้าโรงเกือก” (ฮ้อนห้วง) ที่จารึกไว้ในปีที่ 15 (พ.ศ.2432) รัชสมัยของจักรพรรดิกวางสู (พ.ศ.2418-2451) แห่งราชวงศ์ชิงของจีน ระบุว่า พ่อค้าชาวจีนฮากกาได้อัญเชิญองค์เจ้าพ่อ “ฮ้อนห้วง” (ฮั่นหวาง) จากประเทศจีนมาประดิษฐานบูชาในประเทศไทยเป็นเวลากว่า 100 ปีก่อนที่จะมีการสร้างศาลเจ้าหลังปัจจุบันขึ้นมา (ราวก่อน พ.ศ.2332) และศาลเจ้าหลังปัจจุบันสร้างขึ้นใน พ.ศ.2431⁶ โดยผู้นำชาวจีนฮากกาในยุคนั้น ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาโชฎีการาชเศรษฐี (เถียร) ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁷

กลุ่มคนจีนเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ย่านตลาดน้อยกลายเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่และเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยที่หนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ ของชาวจีนโพ้นทะเลที่เดินทางอพยพมายังประเทศสยามในเวลาต่อมา แม้ชาวจีนอพยพพโยนย้ายได้นำพาความเชื่อในเทพเจ้าท้องถิ่นของตนมาด้วย และได้สร้างศาลเจ้าไว้ในชุมชน แต่ก็ยังมีชาวจีนอีกกลุ่มหนึ่งในย่านตลาดน้อยและบริเวณใกล้เคียงหันมายึดถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเป็นที่พึ่งพิงของชีวิตและจิตใจ โดยมีวัดกาลหว่าร์เป็นศูนย์กลาง วัดคริสตังแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นโดยชาวโปรตุเกสบนที่ดินพระราชทานนับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และต่อมากลุ่มบาทหลวงชาวฝรั่งเศสซึ่งสังกัดคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสก็ได้เข้ามาปกครอง บาทหลวงชาวฝรั่งเศสกลุ่มนี้เองได้เข้ามามีบทบาทริเริ่มการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในหมู่ชาวจีนสยามที่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากในย่านตลาดน้อยและบริเวณใกล้เคียง โดยมี บาทหลวงอัลบรันด์ (Albrand, พ.ศ.2348-2396) เป็นผู้บุกเบิกก่อตั้งกลุ่มคริสตังจีนขึ้นมานับตั้งแต่ พ.ศ.2380⁸ พร้อมทั้งการสนับสนุนของพระสังฆราชฌ็อง บัปติสต์ ปัลเลอกัว (Jean-Baptiste Pallegoix, Mgr., พ.ศ.2348-2405)⁹ ส่งผลให้วัดกาลหว่าร์ขยายตัวกลายเป็นศูนย์รวมของชาวจีนคาทอลิกในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา

ชุมชนจีนย่านตลาดน้อยที่กำลังเติบโตขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างจากชุมชนจีนย่านอื่นๆ ในกรุงเทพฯ ตรงที่มีชุมชนคริสตังโปรตุเกสแห่งวัดกาลหว่าร์ตั้งอยู่ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทั้งนี้ ชุมชนจีนในกรุงเทพฯ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ ชุมชนชาวจีนบางกอกย่านกุฎีจีน ซึ่งมีกลุ่มคริสตัง

⁵ นิภาพร รัชตพัฒนากุล, “ตลาดน้อย: พัฒนาการชุมชน เจ็กในบางกอก,” 163.; พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, **นายแม่: เรื่องดีๆ ของนารีสยาม**, 44.

⁶ สุชาติ-ศิริพร พรชัยวิเศษกุล, **ผู้จัดพิมพ์, ประวัติของศาลเจ้าพ่อฮ้อนห้วงกุง** (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป).

⁷ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, **การศึกษาของคหกรรมและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ย่านเยาวราชและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง** (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล, 2550. พิมพ์เสนอต่อสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร), 68.

⁸ หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, **ชีวประวัติบรรดามิสชันนารีคณะ M.E.P. 1662-1896** (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), 1.

⁹ สมศรี บุญอรุณรักษา, **พระสังฆราชปัลเลอกัวซ์ มิตรที่ดี สนับสนุน และจริงใจ ในรัชกาลที่ 4: นักพิมพ์และนักเขียน** (กรุงเทพฯ: สื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย, 2550), 118.

ชาวโปรตุเกสเข้ามาตั้งถิ่นฐานในย่านนี้ตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา จึงเป็นที่รู้จักกันว่า “ย่านฝรั่งกุฎีจีน” โดยมีศาสนสถานสำคัญคือ “วัดซางตาครู้ส” ย่านกุฎีจีนเป็นย่านชุมชนจีนเก่าแก่นับแต่สมัยอยุธยา และในสมัยธนบุรีก็มีชาวจีนจากอยุธยาอพยพหลังกรุงแตกลงมาสมทบตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ ชาวจีนในย่านกุฎีจีนส่วนใหญ่เป็นชาวจีนฮกเกี้ยน มีศาลเจ้าจีนฮกเกี้ยนเป็นศาสนสถานที่สำคัญ ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเศรษฐกิจการค้าขยายตัว บริเวณกุฎีจีนก็ได้กลายเป็นชุมชนจีนที่หนาแน่นแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ มีการสร้างศาลเจ้าฮกเกี้ยนขึ้นใหม่แทนหลังเดิมที่ทรุดโทรมลง¹⁰ และมีการสร้างวัดถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยขุนนางจีนสยามในย่านนั้น นั่นคือ “วัดกัลยาณมิตร” ในขณะที่ชุมชนย่านกุฎีจีนมีความหนาแน่นขึ้น ชาวจีนส่วนหนึ่งได้อพยพย้ายถิ่นฐานของตนมายังตลาดน้อยที่เพิ่งเริ่มเติบโต โดยเฉพาะกลุ่มคริสตังจีนจากวัดซางตาครู้สบางส่วนที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยยังชุมชนคริสตังแห่งใหม่ที่วัดกาลหว่าร์

ศรัทธาที่หลากหลายของจีนย่านตลาดน้อย: โจ้วซือกง พระแม่มาลี และฮ้อนหว่องกง
(ตามลำดับจากซ้ายไปขวา)

จีนย่านตลาดน้อยภายหลังสนธิสัญญาบาวริง (พ.ศ.2398-2461)

จากความรุ่งเรืองของการค้าสำเภาในย่านตลาดน้อย ได้ส่งผลให้ชุมชนริมแม่น้ำด้านใต้พระนครแห่งนี้ กลายเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ที่สุดของเมืองท่ากรุงเทพฯ ต่อมาเมื่อรัฐบาลสยามได้ลงนามใน “สนธิสัญญาบาวริง” ใน พ.ศ.2398 การค้าสำเภาก็ถูกแทนที่ด้วยการแข่งขันในระบบการค้าเสรีแบบใหม่โดยเรือกำปั่นและเรือกลไฟ การขยายตัวของเศรษฐกิจและการค้าเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการขยายตัวเมืองให้ใหญ่โตออกไป ที่สำคัญคือ มีการขุด “คลองผดุงกรุงเกษม” และการตัด “ถนนเจริญกรุง” ชุมชนจีนในย่านตลาดน้อยจึงขยายตัวจากบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามายังพื้นที่ตอนในมากขึ้น โดยมีทั้งตลาด ร้านค้าต่างๆ โรงงานน้ำแข็ง ห้องเย็น โรงงานน้ำมะเน็ด

¹⁰ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, “กรุงเทพฯ: ความหลากหลายของผู้คน ชุมชน และวัฒนธรรม,” ใน 225 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง, 2552), 266, 303.

โชดา โรงเลื่อย และโรงสีข้าว เป็นต้น ย่านตลาดน้อยจึงได้กลายเป็นแหล่งโรงงานอีกแห่งหนึ่งของบรรดาผู้ใช้แรงงานชาวจีนที่อพยพเข้ามาเพื่อหวังสร้างตัวในสยาม¹¹

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับที่สยามก็ได้เริ่มเปิดประเทศอันเป็นผลมาจากสนธิสัญญาบาวริงนั้น จีนก็ต้องต่อสู้กับชาติตะวันตกอย่างไม่หยุดหย่อนและจำต้องยอมเปิดประเทศในที่สุดเช่นเดียวกัน การเปิดประเทศของจีนและสยามส่งผลให้มีการอพยพของชาวจีนโพ้นทะเลมายังสยามได้สะดวกมากยิ่งขึ้น เนื่องจากจีนมีท่าเรือและเรือกลไฟที่ทันสมัยเกิดขึ้น พร้อมๆ กับมาตรการควบคุมครองชาวจีนโพ้นทะเลจากผู้ปกครองจีน ในขณะที่สยามก็เกิดการขยายตัวของการค้าและความต้องการของแรงงานเพิ่มมากขึ้น

กลุ่มชาวจีนแต่จิวจากบริเวณเตี้ยซัว (เฉาซ่าน) ในภาคใต้ของประเทศไทย นับเป็นชาวจีนโพ้นทะเลกลุ่มสำคัญที่เข้ามาสนองต่อความต้องการแรงงานของกรุงเทพฯ ในระยะนี้ โดยมีการอพยพเข้ามาอย่างระลอกใหญ่ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลให้ชุมชนชาวจีนแต่จิวในกรุงเทพฯ ขยายตัวมากยิ่งขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนชาวจีนย่านสำเพ็ง ที่ทางด้านใต้ขยายข้ามคลองวัดสำเพ็งมาจนถึงตลาดน้อยและบ้านข้าวหลามตามแนวคลองผดุงกรุงเกษม กล่าวได้ว่า การรวมเอาตลาดน้อยเป็นส่วนหนึ่งของสำเพ็งด้วยนั้น เกิดขึ้นอย่างชัดเจนภายหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงนี้เอง¹²

จากการขุดคลองผดุงกรุงเกษมและการตัดถนนเจริญกรุง ส่งผลให้ชุมชนชาวจีนย่านตลาดน้อยขยายตัวห่างออกมาจากบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามากขึ้น แหล่งการค้าที่เกิดขึ้นบนถนนและลำคลองสายใหม่นี้อยู่บริเวณ “สะพานเหล็กล่าง” ซึ่งแต่แรกนั้นสร้างขึ้นเป็นสะพานโครงเหล็กคู่กับ “สะพานเหล็กบน” (สะพานดำรงสถิต) ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนที่จะได้รับพระราชทานนามในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “สะพานพิทยเสถียร” ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สะพานแห่งนี้ก็ได้รับการปรับปรุงเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก ตกแต่งด้วยศิลปกรรมแบบยุโรปอย่างที่เห็นในปัจจุบัน ทั้งนี้ “จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์” ได้ระบุถึงสภาพการค้าริมคลองผดุงกรุงเกษมในย่านตลาดน้อยบริเวณสะพานพิทยเสถียร ความว่า

. . . คลองผดุงกรุงเกษมได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณริมคลองเป็นตลาดสินค้าประเภทต่างๆ และโรงสี มีเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาจอดอยู่ตามริมคลองเป็นระยะ . . . ถัดไปจนถึงสะพานพิทยเสถียรมีสินค้าประเภทโอ่ง กระจก ที่ผลิตในประเทศและมาจากประเทศจีน และมีโรงสีโรงน้ำแข็ง โกดังสินค้าต่างๆ ตั้งรายสองฟากคลองไปจนจรดแม่น้ำเจ้าพระยา . . .¹³

การค้าภายในย่านตลาดน้อยในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ชาวจีนฮกเกี้ยนยังคงเป็นนายทุนที่มีบทบาทสำคัญ หลวงอภัยวาณิช (สอน) หรือ “เจ้าสัวสอน” บุตรชายของพระอภัยวาณิช (จาด) ได้ทำธุรกิจปลูกตึกแถว โรงเรือน และตลาดให้เช่า ซึ่งเป็นที่รู้จักกันว่า “ตลาดเจ้าสัวสอน” โดยได้รับความ

¹¹ นิภาพร รัชตพัฒนากุล, “ตลาดน้อย: พัฒนาการชุมชน แจ็กในบางกอก,” 164-165.

¹² เอ็ดเวิร์ด แวน รอย, “จากผืนน้ำสู่แผ่นดิน จากตรอกเล็กสู่ถนนใหญ่: คลอง ถนน ขอย สะพาน และการคมนาคมในสำเพ็ง,” แปลโดย วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์ ใน **สำเพ็ง: ประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ**, สุภางค์ จันทวานิช, ผู้รวบรวม (กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 25.

¹³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์**. (กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525. จัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี), 596, 612.

นิยมพอควร ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีตลาดสดเปิดขึ้นมาแข่งขันในบริเวณใกล้เคียงเพิ่มขึ้นอีก 3 ตลาด ได้แก่ “ตลาดเจ้าสัวเท่ง” ของพระเจริญราชชน “ตลาดพระยาเดโช” ของเจ้าพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์ (โต บุณนาค, พ.ศ.2394-2452) และ “ตลาดเจ๊กปิน” ของนายปิน ซึ่งเป็นต้นตระกูล “จันตระกูล”¹⁴ ในบรรดาตลาดเหล่านี้ในย่านตลาดน้อย ตลาดของนายปินเป็นตลาดที่ประสบความสำเร็จและคึกคักมากที่สุด

นายปินเป็นชาวจีนไหหลำที่เข้ามาเปิดตลาดแห่งใหม่ในย่านตลาดน้อยริมถนนเจริญกรุง หลังจากที่เจ้าพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (วร บุณนาค, พ.ศ.2371-2431) ได้พยายามทำมาแล้วแต่ไม่สำเร็จ ในขณะที่ตลาดเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยาชบเซาลง ตลาดแห่งใหม่ของนายปินกลับได้รับความนิยมมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ต่อมาลูกเขยของนายปิน ชื่อว่านายอุนต้อย ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวจีนไหหลำที่ตั้งตัวขึ้นมาจากการประกอบกิจการค้าขนมปังและเป็นต้นตระกูล “ฮุนตระกูล” ก็เข้ามารับช่วงการบริหารตลาดต่อจากนายปิน พร้อมกับตั้งห้างขายยา “ฮุนซุ่ยโห” ขึ้นใน พ.ศ.2411 บริเวณเชิงสะพานพิทยเสถียร¹⁵

บุตรชายคนโตของนายอุนต้อยคือ นายโกศล ฮุนตระกูล (ฮุนกิมฮวด, พ.ศ.2426-2502) ได้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวต่อมาแทนบิดา นายโกศลประกอบกิจการค้าให้ก้าวหน้าและประสบความสำเร็จตั้งแต่ยังเป็นวัยรุ่น โดยเริ่มต้นจากทำเครื่องตีมน้ำมะเน็ดโซดาและขยายกิจการห้างขายยาฮุนซุ่ยโห ต่อมาเมื่อการค้าเติบโตขึ้นจึงได้ร่วมกับพ่อค้าชาวจีนระดับเจ้าสัวใหญ่ก่อตั้ง “บริษัทเรือเมล์สยาม” และ “ธนาคารบางกอกซิติแบงก์” นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ดูแลและผลักดันให้น้องชายของตนไปศึกษาต่อยังประเทศอังกฤษ และกลับมาเข้ารับราชการจนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง, พ.ศ.2439-2511)¹⁶ ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งได้จัดตั้งสำนักงานทนายความขึ้นและรับหน้าที่เป็นผู้จัดการมรดกของบ้านโชวเฮงไถ่ในย่านตลาดน้อยด้วย¹⁷

การขาดคลองผดุงกรุงเกษมและสนธิสัญญาบาวริงได้นำพาให้เศรษฐกิจการค้าของกรุงเทพฯ เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญที่จะต้องพัฒนาการควบคุมดูแลการเดินทางเรือและการขนส่งทางน้ำให้ก้าวหน้าทันสมัยควบคู่ไปด้วย โดยใน พ.ศ.2402 รัฐบาลได้ทำสัญญาว่าจ้างกับต้นชาวอังกฤษ จอห์น บุษ (John Buch, ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยารวิสุตรสาครดิฐและเสียชีวิตใน พ.ศ.2448) ให้มาเป็นผู้ริเริ่มงานฝายเจ้าท่าและมีการตรากฎหมายทอน้ำขึ้นมา ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “ที่ทำการของเจ้าท่า” ที่ตึกเจ้าสัวเส็ง ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณย่านตลาดน้อย ตรงข้ามปากคลองสาน ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของ “กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี” หรือกรมเจ้าท่าเดิม¹⁸

ย่านตลาดน้อยนับเป็นแหล่งการค้าและขนส่งสินค้าทางน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ โดยมีข้าวเป็นสินค้าสำคัญ กิจการค้าข้าวได้สร้างความร่ำรวยให้กับบรรดาเจ้าสัวต่างๆ บริเวณย่านสำเพ็ง และเป็นรากฐาน

¹⁴ พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, นายแม่: เรื่องดีๆ ของนารีสยาม, 100.

¹⁵ จันทรศัมภ์, “พระยาศรีวิสารวาจา,” ใน คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2, วิทยา วิทยานานวยคุณ, ผู้รวบรวม (กรุงเทพฯ: เส้นทางเศรษฐกิจ, 2530), 71; Stephen Lowy, *Century of growth: The first 100 years of Siam Commercial Bank* (Singapore: Editions Didier Millet, 2007), 58.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 71.

¹⁷ สัมภาษณ์ ดวงตะวัน โปษยะจินดา, 26 กันยายน 2553.

¹⁸ กรมเจ้าท่า, *ประวัติกรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี (กรมเจ้าท่าเดิม)*, เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน 2553, เข้าถึงได้จาก http://www.md.go.th/intro_department/history.php.

ในการขยายกิจการไปสู่ธุรกิจการเงินการธนาคารต่างๆ สำนักงานใหญ่ของธนาคารสำคัญที่เกิดขึ้นในย่านตลาดน้อยนับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและยังคงดำเนินกิจการเรื่อยมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันคือ สำนักงานใหญ่ “บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัต” (ในปัจจุบันคือ ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาทลาดน้อย) ซึ่งสร้างขึ้นใน พ.ศ.2451 คณะผู้บริหารของธนาคารในยุคที่กิจการกำลังเติบโตนั้น นอกจากประกอบด้วยเจ้านายชาวไทยและนักธุรกิจชาวตะวันตกแล้ว ยังมีชาวจีนสยามเป็นผู้บริหารสำคัญ เช่น นายฉลอง ไนยนารถ (ยูเซ็งเฮง) ดำรงตำแหน่งเป็นผู้จัดการธนาคาร และ หลวงโสภณเพชรรัตน์ (กิมเซ่งหลี) ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการธนาคาร¹⁹

สนธิสัญญาบาวริงและสนธิสัญญาพระราชไมตรีกับชาติตะวันตกอื่นๆ ได้เอื้อประโยชน์ต่อชาวต่างชาติ ให้ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตภายในสยาม ส่งผลให้ชาวจีนสยามจำนวนมากต่างอาศัยโอกาสนี้แสวงหาความคุ้มครองและประโยชน์ต่างๆ โดยการเข้าเป็นคณในบังคับของต่างชาติและส่วนหนึ่งก็หันมาเข้าเป็นคริสตัง จำนวนของคริสตังจึงขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในกลุ่มจีนแต้จิ๋วที่มีกระแสการอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาใหม่เหล่านี้จะเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาเติมชุมชนคริสตังวัดกาลหว่าร์ให้หนาแน่นขึ้นและมีความเป็นวัดคริสตังจีนที่เด่นชัดยิ่งกว่าชุมชนคริสตังวัดช่างตาครู้สที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้

ในเวลาเดียวกันนี้ วัดกาลหว่าร์ก็ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากกลุ่มพ่อค้าคริสตังจีนที่ได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในธุรกิจการค้าระหว่างประเทศที่กำลังรุ่งเรือง ที่สำคัญคือกลุ่มพ่อค้าบริษัท “เคียมฮั่วเฮง” และ “บัวฮั่วเส็ง” ส่งผลให้วัดกาลหว่าร์ได้กลายเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายชาวจีนแต้จิ๋วขนาดใหญ่ มีการจัดการเรียนการสอนภาษาจีนแต้จิ๋วให้กับคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เตรียมจะเดินทางไปเผยแผ่ศาสนาคริสต์ตามชุมชนชาวจีนหลายแห่งรอบนอกพระนคร อันได้แก่ บางเชือกหนัง คลองมอญ บางสะแก ตลาดพลู²⁰ และในจังหวัดต่างๆ เช่น จันทบุรี²¹

จากความสำเร็จในการมีเครือข่ายคริสตังจีนที่กว้างและเข้มแข็งขึ้นได้นำไปสู่การพัฒนาก่อสร้าง “วัดกาลหว่าร์หลังที่สาม” (วัดหลังปัจจุบัน) ขึ้นและเสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ.2440²² วัดแห่งนี้ถือเป็นศูนย์กลางของคริสตังจีนในกรุงเทพฯ ที่ตั้งงามเทียบเท่ากับวัดคริสตังในประเทศฝรั่งเศสในเวลานั้น อย่างไรก็ตาม ภัยจากการต่อต้านคริสต์ศาสนาของพวกอั้งยี่และปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองกับประเทศฝรั่งเศสในเวลาต่อมา ได้ส่งผลให้การขยายตัวของคริสตังจีนในย่านตลาดน้อยนี้ต้องหยุดชะงักลงไประยะหนึ่ง

จีนย่านตลาดน้อยภายหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (พ.ศ.2461-2515)

¹⁹ Stephen Lowy, *Century of growth: The first 100 years of Siam Commercial Bank*, 52.

²⁰ “เรื่อง ที่ดินขึ้นวัด ฝ่ายศาสนาโรมันคาทอลิก,” 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ.121 – 24 สิงหาคม ร.ศ.128, เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ, ก ร.5 ค/12, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²¹ วิคเตอร์ ลาร์เก, *ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: แม่พระยุคใหม่, 1996), 203-204.

²² วุฒิเลิศ แห่ล้อม, *100 ปี ศรีกาลหว่าร์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2540), 24.

การเผยแพร่อุดมการณ์ในการปฏิบัติประเทศจีนในระยะก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (พ.ศ. 2457-2461) ส่งผลให้เกิดความรู้สึกรักต่อชาตินิยมจีนในหมู่ชาวจีนสยามอย่างกว้างขวาง ในขณะที่เดียวกัน ก็มีกิจการก่อตั้งโรงเรียนจีนในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ “โรงเรียนบุงกุ่ย” (ปัจจุบันคือโรงเรียนกุหลาบวิทยา) นับเป็นโรงเรียนจีนแห่งสำคัญในย่านตลาดน้อยที่ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2459 ระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ภายใต้การนำของคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่รู้ภาษาจีนแต่จิวเป็นอย่างดี ร่วมกับเหล่าคริสตังจีนแห่งวัดกาลหว่าร์ แม้โรงเรียนบุงกุ่ยจะเป็นโรงเรียนจีน แต่ก็มีบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเป็นผู้บริหาร โรงเรียนจึงมีมาตรฐานการศึกษาแบบตะวันตกและสามารถดำเนินงานอยู่ได้อย่างต่อเนื่องท่ามกลางท่าทีของรัฐบาลสยามที่ต่อต้านการเรียนการสอนภาษาจีนนับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา กล่าวได้ว่า โรงเรียนบุงกุ่ยเป็นสถาบันที่ยึดโยงครอบครัวคริสตังจีนให้ผูกพันใกล้ชิดกับวัดกาลหว่าร์มากขึ้น และช่วยธำรงรักษาและสืบทอดภาษาจีนในหมู่คริสตังจีนแห่งวัดกาลหว่าร์อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ โรงเรียนบุงกุ่ยยังเป็นแหล่งพึ่งพิงสำคัญของบรรดาบุตรหลานครอบครัวคริสตังที่อพยพหนีความยากจนจากถิ่นฐานสังคมชนบทเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองกรุง โดยส่วนหนึ่งยกบุตรหลานของตนให้เป็นสิทธิ์ขาดแก่บาทหลวงเพื่อที่เด็กๆ จะมีโอกาสได้รับการอบรมเลี้ยงดูภายในวัดและโรงเรียน²³

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง โรงเรียนบุงกุ่ยต้องปรับสถานะจากโรงเรียนจีนเป็นโรงเรียนไทยภายใต้แรงกดดันทางการเมืองจากรัฐบาลที่อ้างภารกิจปราบปรามคอมมิวนิสต์มาใช้ในการกีดกันสิทธิต่างๆ ของชาวจีน นอกจากนี้ ยังเป็นการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับกระแสความนิยมทางการศึกษาของสังคมกรุงเทพฯ ในขณะนั้นที่ให้ความสำคัญกับการเรียนภาษาอังกฤษมากกว่าภาษาจีน โรงเรียนคาทอลิกก็กำลังได้รับความนิยมอย่างมากเนื่องจากมีภาพลักษณ์ของความเป็นโรงเรียนฝรั่ง ในขณะที่การเรียนการสอนเป็นภาษาจีนลดน้อยลงเรื่อยๆ ทั้งนักเรียนเองก็ขาดความสนใจ การเปลี่ยนแปลงสถานะของโรงเรียนบุงกุ่ยมาเป็นโรงเรียนในรูปแบบใหม่ที่ชื่อว่า “กุหลาบวิทยา” และ “กุหลาบวัฒนา” ส่งผลให้โรงเรียนคริสตังแห่งนี้กลายเป็นสถาบันการศึกษาที่ได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่เฉพาะแค่นิยายตลาดน้อย แต่ยังได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมกรุงเทพฯ โดยต่อมาในทศวรรษ 2500 ได้มีภรรดาจากคณะเซนต์คาเบรียลมาร่วมผลักดันโรงเรียนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นตามอย่างโรงเรียนอัสสัมชัญ²⁴

²³ หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, 000031 เอกสารสมัยพระสังฆราชเรอเน มารีโยเซฟ แปร์รอส เรื่อง จดหมายเหตุ วัดแม่พระลูกประคำ กาลหว่าร์ (ค.ศ. 1910-1947), แฟ้มที่ 4, เรื่องที่ 27.

²⁴ ชัช นาคะทัต, “จากวันนั้นถึงวันนี้ กว่าจะเป็นกุหลาบวิทยา,” ใน กุหลาบสัมพันธ์, อำไพ พลพันธ์, ผู้รวบรวม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2546), 75-76, 77-79.

กลุ่มแซหนี่หวย (ได้รับความอนุเคราะห์จากคุณจีเส็ง แซ่เตี๋ย)

ในระหว่างที่มีการออกมาตรการควบคุมชาวจีนในประเทศไทย กลุ่มคริสตังจีนแห่งวัดกาลหว่าร์ภายใต้การนำของ “บาทหลวงอาแมสตอย” (Amestoy, พ.ศ.2462-2505) เจ้าอาวาสวัดวัยหนุ่มชาวฝรั่งเศสที่รู้ภาษาจีนแต่ใจดี พร้อมทั้ง “โง้วเซียงอัน” คหบดีคนสำคัญแห่งย่านตลาดน้อยที่มีสายสัมพันธ์อันดีทางการค้าและการเมืองระดับประเทศ ได้รวมตัวกันอย่างเข้มแข็งและก่อตั้งกลุ่มสมาคมและองค์กรทางศาสนาขึ้นมาภายในวัด โดยมีการตั้งคณะฆราวาสแพรรธรรมที่มีชื่อว่า “หยิ่งอ้ายหวย” (สมาคมคาทอลิกเมตตาสงเคราะห์แห่งประเทศไทย) ขึ้นใน พ.ศ.2501²⁵ สมาคมแห่งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์พิธีทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับผู้ตาย ในขณะเดียวกัน ก็เป็นแหล่งรวมเหล่าปัญญาชนคริสตังจีนที่สำคัญแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ ในเวลาใกล้เคียงกันก็มีการรวมตัวกันของกลุ่มยูคริสตังของวัดที่มีชื่อว่า “แซหนี่หวย” การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้วัดกาลหว่าร์และย่านตลาดน้อยมีความคึกคักขึ้นเป็นอย่างมาก²⁶

ก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ตลาดน้อยเป็นแหล่งโรงงานที่สำคัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ชาวจีนบางกลุ่มที่อพยพเข้ามาขายแรงงานในย่านตลาดน้อยได้หันไปเก็บเศษเหล็กจากโรงงานต่างๆ มาขาย และด้วยความอดทนใฝ่รู้ ชาวจีนกลุ่มนี้จึงสามารถส่งสมทักกะความชำนาญและขยับฐานะขึ้นมาเป็นเจ้าแก๊ จนทำให้ตลาดน้อยกลายเป็นศูนย์กลางแหล่งรับซื้ออะไหล่ เครื่องจักร เครื่องยนต์เก่า และเครื่องเหล็กหลอมใหม่ที่โด่งดังที่สุดในกรุงเทพฯ อันเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อว่า “เซียงกง”²⁷ อย่างไรก็ตาม จุดเริ่มต้นของความคึกคักและความเฟื่องฟูของย่านเซียงกงเกิดขึ้นอย่างชัดเจนภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง ยานพาหนะและยุทโธปกรณ์ต่างๆ ที่เหล่าทหารต่างชาติฝ่ายสัมพันธมิตรและฝ่ายอักษะทิ้งไว้ ได้สร้างผลกำไรให้พ่อค้าทั้งชาวจีนและชาวไทยในย่านเซียงกงกอบโกยไปได้มาก ส่งผลให้ย่านตลาดน้อยยกกลับมาคึกคักขึ้นภายหลังสงคราม ชาวจีนโพ้นทะเลจำนวนมากใน

²⁵ “พระสังฆราชหลุยส์ โชแรง ถึงแก่กรรมภาพ,” สารสาสน์ 45 (7 พฤษภาคม 2508). อ้างถึงใน พงศ์เทพ ประมวลพร้อม, สารสาสน์คฤศตัง: อดุมสาร 1917-2000 (กรุงเทพฯ: สตาร์บูม อินเทอร์เน็ต, 2542), 140.

²⁶ สัมภาษณ์ จีเส็ง แซ่เตี๋ย, 9 พฤษภาคม 2553; สัมภาษณ์ ประวิตร โคมิน, 6 มิถุนายน 2553.

²⁷ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ย่านเยาวราชและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง, 143.

ย่านนี้ที่เริ่มตั้งตัวได้ก็ตัดสินใจลงหลักปักฐานอย่างถาวรในประเทศไทย โดยไม่คิดที่จะกลับไปใช้ชีวิตในประเทศจีนอีกต่อไป²⁸

ความเจริญของเซียงกงและการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้ใช้แรงงานอย่างหนาแน่น ส่งผลให้การค้าขายในชุมชนชาวจีนย่านตลาดน้อยมีความคึกคักเป็นอย่างยิ่ง ตลาดที่อยู่ภายใต้การดูแลของครอบครัวฮุนตระกูลตั้งเรียงรายอยู่ริมถนนเจริญกรุง (บริเวณตั้งแต่ร้านขายยาเอื้อยแชนไปจนถึงภัตตาคารกว๋านลิวกี) โดยมีการเก็บค่าเช่าแผงค้ารายวันครึ่งสตางค์ถึงหนึ่งสตางค์ และเรียกเก็บค่าเช่ารายเดือน 3-5 บาทในขณะนั้น ก่อนที่จะมีการรื้อย้ายตลาดออกไปอยู่ในตรอกข้างวัดญวน (วัดอุภัยราชบำรุง) เป็นระยะเวลาราว 10 ปี เพื่อสร้างตลาดขึ้นใหม่ ทั้งนี้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีการเปิดตลาดสดในย่านตลาดน้อยขึ้น 3 แห่งด้วยกัน ได้แก่ “ตลาดของครอบครัวฮุนตระกูล” บริเวณตรอกวัดญวนและตลาดน้อยอพาร์ทเมนท์ในปัจจุบัน “ตลาดสวัสดิ์” บริเวณข้างสะพานข้ามคลองผดุงกรุงเกษมที่ชื่อว่า “นี้จิงสวัสดิ์” ซึ่งเป็นโรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ตงฮั่วในปัจจุบัน และ “ตลาดของพระองค์เจ้าวรานนท์วัช” (พ.ศ.2465-2533) บริเวณซอยเจริญกรุง 29 ในปัจจุบัน

ตลาดที่เปิดขึ้นเหล่านี้ต่างมีกลวิธีในการจูงใจคนให้มาจับจ่ายที่ตลาดของตนเป็นประจำแต่ท้ายที่สุดแล้วตลาดก็ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากผู้ค้ามีจำนวนมากขึ้นในขณะที่ผู้ซื้อมีจำนวนเท่าเดิม ตลาดของพระองค์เจ้าวรานนท์วัชจึงถูกรื้อทิ้งไปเพื่อสร้างเป็นตึกแถวให้คนเช่าแทน ส่วนตลาดสวัสดิ์ก็เริ่มซบเซาลงในช่วงทศวรรษ 2510 และปิดตัวลง ดังนั้นจึงเหลือตลาดที่เคยเป็นของครอบครัวฮุนตระกูลเพียงแห่งเดียว ซึ่งต่อมาก็เปลี่ยนเจ้าของไปเป็นชาวจีนแต่ใจชื่อว่า “จิวซ่งเอง” ซึ่งเป็นนักธุรกิจที่ย่านบางลำพู แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จทางการค้า จึงขายตลาดต่อให้กับ “นายหล่อ แซ่อ้อ” ซึ่งเป็นพ่อค้าขายฝรั่งชาวจีนแต่ใจในย่านตลาดน้อยที่ต่อมาได้กลายเป็นเจ้าของกิจการจำหน่ายอะไหล่ลำนำเข้าร้าน “ย่งเซ่งจ้วน”²⁹

นอกเหนือไปจากพ่อค้านักธุรกิจและผู้ใช้แรงงานชาวจีน ซึ่งถือเป็นกลุ่มอาชีพหลักในย่านตลาดน้อยแล้ว “กลุ่มช่างฝีมือ” ก็ถือว่ามีคามสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เห็นได้จากร้านตีเหล็ก โรงกลึง โรงงานทอผ้า ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านตัดรองเท้า ร้านขายเครื่องกระดาษในพิธิไหว้เจ้า ร้านค้าแผงขายอาหารประเภทต่างๆ ทั้งในตลาดและตามตรอกซอยที่มีอยู่ทั่วไป ทั้งนี้ “กลุ่มช่างสตรี” ถือเป็นกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนอย่างโดดเด่น กล่าวคือ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงไม่นานนัก ก็ได้เกิดโรงเรียนช่างฝีมือสตรีขึ้นในย่านตลาดน้อยตามเจตนารมณ์ของ “ล่อ หลิมเซ่งท่าย” (พ.ศ.2409-2482) เศรษฐีผู้ร่ำรวยที่สุดคนหนึ่งในย่านนี้และเป็นหลานปู่ของพระอภัยวานิช (จาด) โดยเศรษฐีผู้นี้ได้ทำพินัยกรรมมอบที่ดินและบ้านพักอาศัยที่ตรอกศาลเจ้าโรงเกือกให้กระทรวงศึกษาธิการเพื่อสร้างโรงเรียนเอกชนขึ้นและต่อมาก็ได้กลายเป็น “โรงเรียนการช่างสตรี” ที่สำคัญในย่านตลาดน้อยแห่งนี้

ยามว่างในหมู่ชาวจีนที่อพยพเข้ามาขายแรงงานในตลาดน้อย มักมีกิจกรรมที่นิยมกันคือ การสูบฝิ่น ซึ่งมีผลช่วยผ่อนคลายและช่วยกระตุ้นให้ทำงานหนักได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ฝิ่นเป็นสิ่งเสพติดที่ทางการแพทย์มองว่าอันตราย จนกระทั่งสมัยหนึ่งรัฐบาลไทยก็ได้เข้าควบคุมการค้าฝิ่นเสียเอง เพื่อจำกัดไม่ให้มีการขายฝิ่นกันมากขึ้น โรงยาฝิ่นได้เกิดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะแหล่งที่มีชาวจีนผู้ใช้แรงงานจำนวนมาก “โรงฝิ่นตลาดน้อย” ถือเป็นโรงฝิ่นหนึ่งในสามแห่งในท้องที่ของโรงพักวัดเกาะ และเป็นสถานที่ชุมนุมของผู้คนที่หลากหลาย รวมถึงเป็น

²⁸ สัมภาษณ์ จีเส็ง แซ่เตย, 7 มีนาคม 2553.

²⁹ สัมภาษณ์ ดวงตะวัน โพษะจินดา และ ประยูรท เชื้อวรวิทย์, 26 กันยายน 2553.

แหล่งแพร่กระจายข่าวสารต่างๆ ของชุมชน โรงฝิ่นตลาดน้อยในอดีตตั้งอยู่บริเวณตรอกโรงยาฝิ่น ชุมชนวานิช สัมพันธ์ในปัจจุบัน และบริเวณ “สมาคมสวัสดิการนักหนังสือพิมพ์จีน” ถนนโยธาในปัจจุบัน โดยได้ดำเนินกิจการ มาจวบจนกระทั่งรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ.2502-2506) ได้ประกาศห้ามสูบฝิ่นอย่างเด็ดขาดใน วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2502³⁰ นอกจากโรงฝิ่นทั้งสองแห่งนี้แล้ว โรงบ่อนก็นับเป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ชาวจีนในย่าน ตลาดน้อยมักมาชุมนุมกัน ทั้งนี้ “โรงบ่อนตลาดน้อย” ถือเป็นโรงบ่อนเบี่ยชื่อดังหนึ่งในเจ็ดโรงบนถนนเจริญกรุง อีกด้วย³¹

จिनย่านตลาดน้อยในมหานครยุคใหม่ (พ.ศ.2515-2553)

ย่านตลาดน้อยในช่วงทศวรรษ 2510 นับเป็นย่านที่มีความคึกคักและเฟื่องฟูใกล้เคียงกับย่านเยาวราช แต่ต่อมาเนื่องจากจำนวนแรงงานรับจ้างมีมากขึ้น ในขณะที่พื้นที่มีจำกัด และเจ้าของที่ดินก็ต้องการพัฒนาที่ดินใน เมืองที่มีมูลค่าสูงขึ้น โดยสร้างตึกขึ้นมาแทนชุมชนที่เต็มไปด้วยเรือนไม้แออัด เมื่อเรือนไม้ถูกรื้อลงเพื่อสร้างตึก ผู้คนที่เคยเช่าอยู่อาศัยในชุมชนต่างก็ต้องแยกย้ายกันออกไปบุกเบิกทำมาค้าขายในย่านชุมชนที่เกิดใหม่จากการ ขยายตัวของกรุงเทพฯ เช่น ย่านสะพานควาย ย่านประตูน้ำ ย่านดินแดง เป็นต้น ตึกแถวสองชั้นที่เห็นอยู่ตาม แนวถนนวานิช 2 และถนนโยธาในย่านตลาดน้อย มีทั้งสร้างขึ้นก่อนมีคำสั่งปิดโรงฝิ่น เช่น ตึกแถวของกรมธนา รักษ์ในชุมชนวานิชสัมพันธ์ และมีทั้งสร้างขึ้นภายหลังจากมีคำสั่งปิดโรงฝิ่น เช่น ตึกแถวของสำนักงานทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์³²

ภายหลังจากมีการจัดรูปการบริหารและการปกครองกรุงเทพฯ แบบใหม่ใน พ.ศ. 2515 ตลาดน้อยก็มี ฐานะเป็นแขวงหนึ่งในสามแขวงของเขตสัมพันธวงศ์³³ และได้มีการสร้าง “ที่ว่าการเขตสัมพันธวงศ์” ขึ้นมาเป็น อาคารสมัยใหม่ 5 ชั้น ทดแทนที่ว่าการหลังเดิม ซึ่งเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น ที่ถูกเพลิงไหม้ไปก่อนหน้านี้³⁴ ต่อมาไม่นาน นักก็ได้ปรากฏอาคารสมัยใหม่ที่มีขนาดใหญ่โตขึ้นตามมาอย่างต่อเนื่องในย่านตลาดน้อย เช่น ศูนย์การค้าริเวอร์ไซด์ แฟลตธรรมนันท์ แฟลตทรัพย์สิน อาคารกาลหวัร์ และสี่พระยาริเวอร์วิว

ขณะที่ความเจริญทางวัตถุและความทันสมัยเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในย่านตลาดน้อย ปัญหาสังคมก็ ปรากฏขึ้นตามมาด้วย ตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนคือ ชื่อตรอกแห่งหนึ่งที่ ชาวบ้านเรียกขานกันจนติดปากว่า “ตรอกผีดิบ” ซึ่งหมายถึง “ซอยแฟลตทรัพย์สิน” ที่คั่นระหว่างแฟลตทรัพย์สิน กับอาคารกาลหวัร์และแฟลตธรรมนันท์ ชื่อตรอกนี้มีที่มาจากการเป็นแหล่งมั่วสุมเสพเฮโรอีนช่วง พ.ศ.2526- 2527 ในขณะที่เฮโรอีนกำลังระบาด ผู้เสพบางรายเสพหนักจนถึงขั้นเสียชีวิตอยู่ในตรอกนี้ เจ้าหน้าที่ตำรวจที่เข้า

³⁰ สัมภาษณ์ จิรนนท์ อิทธิสัมพันธ์, 9 พฤษภาคม 2553.; สัมภาษณ์ ชุนเซ่ง แซ่เฮ้า, 13 มิถุนายน 2553.

³¹ ส.พลายน้อย, เล่าเรื่องบางกอก (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2535), 251.

³² สัมภาษณ์ ชุนเซ่ง แซ่เฮ้า, 13 มิถุนายน, 25 กรกฎาคม 2553.

³³ ศูนย์ข้อมูลกรุงเทพมหานคร (BMA Data Center), *วิวัฒนาการของกรุงเทพมหานคร*, เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน 2553, เข้าถึง ได้จาก http://203.155.220.118/info/History/history_bmaunder335.htm

³⁴ สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์, *ประวัติสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์*, เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน 2553, เข้าถึงได้จาก <http://203.155.220.217/samphanthawong/Hist/His SPDO1.asp>

มาจับกุมได้เปรียบผู้เสพยาอื่นเหล่านี้ว่ามีสภาพไม่ต่างจากผีดิบในจินตนาการของผู้คน จึงเรียกตลกนี้ว่า “ตลกผีดิบ”³⁵

ท่ามกลางสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของชาวจีนย่านตลาดน้อยที่เด่นชัดที่สุดและยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันคือ บทบาทในการดำรงรักษาวัฒนธรรม ประเพณี และภาษาจีนถิ่น อันเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของตนไว้ได้ เห็นได้จากกิจกรรมเนื่องในเทศกาลงานประเพณีจีนถิ่นกลุ่มต่างๆ ในย่านตลาดน้อยที่ยังคงได้รับการถือปฏิบัติสืบมาอย่างต่อเนื่องจวบจนถึงปัจจุบัน เช่น งานประเพณีไหว้เต่าในเทศกาลง่วนเซียว งานทิ้งกระจาดในวันสารทจีนและงานแห่เทพเจ้าในเทศกาลกินเจของศาลเจ้าโจวซืออง การทำบะจ่างอย่างคึกคักทุกตรอกซอยในเทศกาลตวงโหวง ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มคริสตังจีนแห่งวัดกาลหว่าร์ก็ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมจีนอย่างเด่นชัด เช่น “พิธีมิสซาภาษาจีนแต่จีว” ที่กลุ่มคริสตังจีนแห่งวัดกาลหว่าร์พยายามรักษาไว้และคงเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในกรุงเทพฯ พร้อมด้วยกิจกรรมของคณะนักขบถ้องจีน คณะพลมารีจีน นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรใหม่ขึ้นมาอย่าง ชมรมคริสตชนจีน (พ.ศ.2541) ด้วยความหวังเพื่อช่วยรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมจีนให้คงอยู่ต่อไปในหมู่ลูกหลาน

การอภิปรายผล

จีนย่านตลาดน้อยเป็นชุมชนจีนที่มีความหลากหลายตามกลุ่มภาษาจีนถิ่นต่างๆ และกลุ่มอาชีพ เฉก เช่นเดียวกับชุมชนจีนที่เก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งอื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ตาม ความโดดเด่นที่จีนย่านตลาดน้อยมีแตกต่างออกไปจากชุมชนจีนอื่นๆ คือ ความหลากหลายของจีนในมิติทางความเชื่อทางศาสนา โดยมีกลุ่มคริสตังจีนแห่งวัดกาลหว่าร์เป็นปัจจัยประการสำคัญ จีนย่านตลาดน้อยเป็นศูนย์กลางของกลุ่มคริสตังจีนในกรุงเทพฯ ที่ขยายตัวขึ้นจากกระแสการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาวจีนแต่จีวหลายระลอก แม้กลุ่มคริสตังจีนไม่ได้มีบทบาทนำหรือมีอิทธิพลสำคัญต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ อย่างเด่นชัดนัก หากแต่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการด้านสังคมและวัฒนธรรมของกรุงเทพฯ บนพื้นฐานความเชื่อของศาสนาคริสต์ผสมผสานกับวัฒนธรรมประเพณีจีน เห็นได้จากการจัดตั้งโรงเรียนบุงกุ่ย หยิ่งอ้ายหวย แซหนี่หวย พิธีมิสซาภาษาจีนแต่จีว และชมรมคริสตชนจีน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการพัฒนาคนและสังคมไปพร้อมกับความพยายามในการธำรงอัตลักษณ์ความเป็นจีนไว้ในช่วงเวลาต่างๆ ท่ามกลางกระแสทุนนิยมและค่านิยมแบบตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาที่มีอิทธิพลในสังคมกรุงเทพฯ มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ งานเผยแพร่คริสต์ศาสนาของวัดกาลหว่าร์และโรงเรียนบุงกุ่ยได้มีส่วนดึงดูดครอบครัวและผู้คนจากต่างจังหวัดให้เข้ามาเติมเต็มสังคมเมืองที่เติบโตขึ้นในย่านตลาดน้อย ในขณะที่เดียวกัน เมื่อชุมชนเมืองประสบกับความหนาแน่นแออัด วัดกาลหว่าร์ก็มีบทบาทสำคัญในการรวบรวมและนำพาครอบครัวคริสตังจีนย่านตลาดน้อยกลุ่มใหญ่อพยพโยกย้ายถิ่นออกไปตั้งชุมชนคริสตังใหม่หลายแห่งยังชานเมือง ซึ่งจะพัฒนาเป็นพื้นที่เมืองใหม่ในเวลาต่อมาตามการขยายตัวเมืองของกรุงเทพฯ

³⁵ สัมภาษณ์ จิรพันธ์ อธิสัมพันธ์, 9 พฤษภาคม, 25 กรกฎาคม 2553.; สัมภาษณ์ ชุนเซ่ง แซ่เฮ้า, 13 มิถุนายน 2553.; สัมภาษณ์ วัชร แซ่ลี, 28 กุมภาพันธ์ 2553.; สัมภาษณ์ เอมอร ญาณกวี, 10 มีนาคม 2553.

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเมืองสมัยใหม่ของกรุงเทพฯ ส่งผลให้มีการพัฒนาที่ดินเดิมในย่านตลาดน้อยให้ใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้น พื้นที่ของชุมชนเรือนไม้และสุสานคริสต์ถูกแทนที่ด้วยอาคารพาณิชย์ ผู้คนที่เคยอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในชุมชนจีนย่านตลาดน้อย ส่วนหนึ่งค่อยๆ อพยพโยกย้ายออกไปตามการขยายตัวของเมือง ในขณะที่ส่วนหนึ่งยังคงใช้ชีวิตอยู่อาศัยในย่านพร้อมกับเฝ้าดูการเปลี่ยนแปลงของการค้าในย่านตลาดน้อยที่ค่อยๆ ซบเซาลง และกลายเป็นแหล่งพักพิงของแรงงานต่างถิ่นกลุ่มใหม่ กิจกรรมในพื้นที่เมืองของย่านตลาดน้อยจึงได้เปลี่ยนแปลงไปเพื่อรองรับคนนอกย่านมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ครอบครัวยุคจีนย่านตลาดน้อยเดิมที่อพยพออกไปยังคงหลงเหลือกิจกรรมทางศาสนาที่ผูกพันให้พวกเขาได้กลับมาพบปะใช้เวลาด้วยกันภายในชุมชนแห่งนี้ ดังเช่นพิธีมิสซาภาษาจีนแต่จิวทุกวันอาทิตย์ของกลุ่มคริสตังจีนและเทศกาลงานประเพณีสำคัญของศาลเจ้า รวมถึงการรวมตัวกันเป็นกลุ่มสมาคมต่างๆ

ท่ามกลางกระแสสังคมเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป การถดถอยของความนิยมต่อวัฒนธรรม ประเพณีทางศาสนาและภาษาจีนถิ่นของกลุ่มชาวจีนย่านตลาดน้อยเป็นแนวโน้มที่ดำเนินไปอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ พิธีกรรมและงานประเพณีประจำปีของศาลเจ้าหรือพิธีมิสซาภาษาจีนแต่จิวยังคงเป็นเสาหลักสำคัญที่จะช่วยสร้างความภาคภูมิใจและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มตนไว้ อย่างไรก็ตาม พลังของคนรุ่นใหม่ที่จะพยายามเรียนรู้และทำความเข้าใจในความหมายและคุณค่าของอัตลักษณ์ที่กลุ่มตนได้ส่งสมมาแต่บรรพบุรุษพร้อมทั้งการให้ความสำคัญและทำความเข้าใจต่อคนกลุ่มอื่นๆ ที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมาในชุมชน จะเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความภาคภูมิใจ การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน และสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืนได้

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมเจ้าท่า. ประวัติกรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี (กรมเจ้าท่าเดิม). เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน 2553.

เข้าถึงได้จาก http://www.md.go.th/intro_department/history.php.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525. (พิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี)

จันทร์ศรี. “พระยาศรีวิสารวาจา,” ใน คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ภาค 2. วิทยา วิทยานวนัย คุณ, ผู้รวบรวม. กรุงเทพฯ: เส้นทางเศรษฐกิจ, 2530.

ชัช นาคะทัต. “จากวันนั้นถึงวันนี้ กว่าจะเป็นกุหลาบวิทยา.” ใน กุหลาบสัมพันธ์. รวบรวมโดย อำไพ พลจันทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2546.

นิภาพร รัชตพัฒนากุล. “ตลาดน้อย : พัฒนาการชุมชน เจ็กในบางกอก.” ศิลปวัฒนธรรม 24 (กุมภาพันธ์ 2546): 162-165.

“พระสังฆราชหลุยส์ โชแรง ถึงแก่กรรมภาพ,” สารสาสน์ 45 (7 พฤษภาคม 2508). อ้างถึงใน พงศ์เทพ ประมวล พร้อม, สารสาสน์ศตวรรษ: อุดมสาร 1917-2000. กรุงเทพฯ: สตาร์บูม อินเตอร์ พรีนซ์, 2542.

พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. นายแม่: เรื่องดีๆ ของนารีสยาม. กรุงเทพฯ: นานามีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546.

- รอย, เอ็ดเวิร์ด แวน. “จากผืนน้ำสู่แผ่นดิน จากตรอกเล็กสู่ถนนใหญ่: คลอง ถนน ซอย สะพาน และการคมนาคม
ในสำเพ็ง.” แปลโดย วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์. ใน **สำเพ็ง: ประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ**,
หน้า 23-66. รวบรวมโดย สุภางค์ จันทวานิช. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- “เรื่อง ที่ดินขึ้นวัด ฝ่ายศาสนาโรมันคาทอลิก.” 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ.121 – 24 สิงหาคม ร.ศ.128. เอกสารกรมราช
เลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ. ก ร.5 ค/12. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- ลาร์เก, วิكتور. **ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: แม่พระยุคใหม่, 1996.
- วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ และสุภางค์ จันทวานิช. “ชาวจีนแต่จิวในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์
ตอนต้น.” ใน **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดนมาร์กที่เฉาซัน: สมัยที่หนึ่ง ทำเรือจาก
หลิน (2310-2392)**, หน้า 88-113. สุภางค์ จันทวานิช และคณะ,ผู้รวบรวม. กรุงเทพฯ:
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- วุฒิเลิศ เหลี่ยม, ผู้จัดทำ. **100 ปี ศรีกาลหว่าร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2540. (พิมพ์เนื่องในงานฉลอง
ครบรอบ 100 ปีของวัดกาลหว่าร์)
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. “การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง 2325 (1782) –
2435 (1892).” ใน **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดนมาร์กที่เฉาซัน: สมัยที่หนึ่ง ทำเรือ
จากหลิน (2310-2392)**, หน้า 114-135. สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, ผู้รวบรวม. กรุงเทพฯ:
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ศูนย์ข้อมูลกรุงเทพมหานคร (BMA Data Center). **วิวัฒนาการของกรุงเทพมหานคร**. เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน
2553. เข้าถึงได้จาก http://203.155.220.118/info/History/history_bmaund335.htm
ส.พลายน้อย. **เล่าเรื่องบางกอก**. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2535.
- สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. **การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว
แบบยั่งยืน ย่านเยาวราชและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ
พัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550. (พิมพ์เสนอต่อสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว
กรุงเทพมหานคร)
- สมศรี บุญอรุณรักษา. **พระสังฆราชปลัดเอกแก้ว “มิตรที่ดี สนับสนุน และจริงใจ” ในรัชกาลที่ 4: นักพิมพ์และ
นักเขียน**. กรุงเทพฯ: สื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย, 2550.
- สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์. **ประวัติสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์**. เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน 2553. เข้าถึงได้จาก
<http://203.155.220.217/samphanthawong/Hist/His SPDO1.asp>
- สุชาติ-ศิริพร พรชัยวิเศษกุล, ผู้จัดพิมพ์. **ประวัติของศาลเจ้าพ่อฮ้วนหว่อง**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. “กรุงเทพฯ: ความหลากหลายของผู้คน ชุมชน และวัฒนธรรม” ใน **225 ปี
กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง, 2552.
- หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. **000031 เอกสารสมัยพระสังฆราช เรอเน มารีโยเซฟ แปร์รอส เรื่อง
จดหมาย วัดแม่พระลูกประคำ กาลหว่าร์ (ค.ศ.1910-1947)**.

หอจดหมายเหตุผู้ครั่งมณฑลกรุงเทพฯ. **ชีวประวัติบรรดามิสชันนารีคณะ M.E.P. 1662-1896.** ม.ป.ท.: ม.
ป.พ.,ม.ป.ป.

ภาษาต่างประเทศ

Lowy, Stephen, **Century of growth: The first 100 years of Siam Commercial Bank.**

Singapore: Editions Didier Millet, 2007.